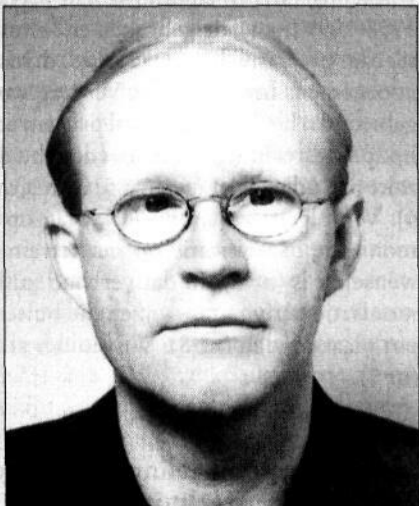
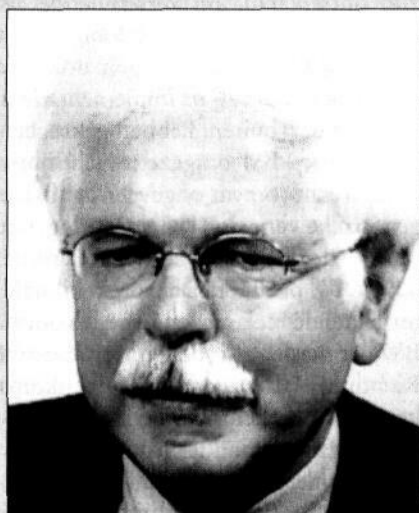

Het Verdrag van Amsterdam

Europees privaatrecht na Amsterdam

Gerrit Betlem is senior onderzoeker Centrum voor Rechts-handhaving en Europese Integratie/G.J. Wiarda Instituut, Universiteit Utrecht.

Ewoud Hondius is hoogleraar burgerlijk recht Universiteit Utrecht en medewerker van dit blad.

Het Verdrag van Amsterdam

Dit is het zevende artikel in de serie over het Verdrag van Amsterdam. Eerder verschenen:

- Prof. mr J.W. de Zwaan, Het Verdrag van Amsterdam. Etappe in het proces van Europese integratie (NJB 99/11/p. 492)
- Mr B.J. Drijber, De Europese instellingen na het Verdrag van Amsterdam: evenwicht zonder overzicht? (NJB 99/13/p. 587)
- Prof. mr H.G. Schermers, Mensenrechten in het Verdrag van Amsterdam (NJB 99/16/p. 715)
- Mr G.J.M. Corstens, Strafrechtspleging na het Verdrag van Amsterdam (NJB 99/18/p. 803).
- Prof. mr P. Boeles en prof. mr R. Fernhout, Grondslagen voor een bindend Europees-immigratie- en asielrecht (NJB 99/20/p. 891).
- Prof. mr P.F. van de Heijden, drs. mr C.M. Sjerps, Het Verdrag van Amsterdam en een sociaal Europa (NJB 99/22/p. 990)

Voor specifieke rechtsgebieden als het internationaal privaatrecht en het burgerlijk procesrecht, wellicht aan

te vullen met enige stukken materieel recht, is het

Verdrag van Amsterdam een uitstekende uitvalsbasis.

Maar voor een algehele codificatie van het Europees privaatrecht vormt de eerste noch de tweede pijler een goede grondsteen. Hiervoor moet de aandacht voorlopig nog gericht blijven op particuliere initiatieven zoals die

van de commissie-Lando.

De tendens om het privaatrecht, ook als het van Europese herkomst is,

zoveel mogelijk in het Burgerlijk Wetboek op te nemen, is het meest

geprononceerd in Italië en Nederland.

Welke gevolgen heeft de inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam voor het recht in de Europese Unie? Het is deze vraag die centraal staat in een reeks artikelen in dit blad. Wat de rechtsgebieden betreft sluit het privaatrecht de rij. Dat valt te billijken, nu het beslag van Europa op het privaatrecht tot dusver nog niet groot is geweest. Minder groot dan op bijv. het sociaal-economisch recht. Gaat hier de komende tijd iets in veranderen? In deze bijdrage wagen wij ons aan de voorspelling dat dit inderdaad zo zal zijn. Dit is evenwel niet zozeer aan het Verdrag van Amsterdam toe te schrijven, alswel aan extra-conventionele activiteiten zoals die van de commissie-Lando. Het Verdrag geeft slechts twee onderdelen van het privaatrecht een nieuwe impuls: dat zijn het internationaal privaatrecht en het burgerlijk procesrecht. Voor het overige zullen initiatieven langs andere wegen moeten worden ontwikkeld.

De structuur van het Verdrag van Amsterdam is in de eerder gepubliceerde artikelen in deze serie al genoegzaam aan de orde gesteld. Dat is voor ons aanleiding om hier geen aandacht meer aan te schenken. Alleen ter herinnering vermelden wij dat de belangrijkste privaatrechtelijke innovatie te vinden is in het EG-Verdrag in de nieuwe Titel IV Visa, Asiel, Immigratie en Andere Beleidsterreinen die verband houden met het Vrije Verkeer van Personen (art. 61-69 EG-Verdrag (ex art. 73 i-q)). Het privaatrecht is ondergebracht bij de justitiële samenwerking in civiele zaken en daarmee overgeheveld van de 3e pijler (intergouvernementele samenwerking Justitie en Binnenlandse Zaken) naar de 1e pijler (gemeenschapsrecht). De strafrechtelijke pendant is in de derde pijler gebleven.

In het onderstaande wordt nader ingegaan op de privaatrechtelijke terreinen die onder deze nieuwe communautaire bevoegdheid tot regelgeving vallen (art. 65 EG-Verdrag (ex art. 73m)). Potentieel van invloed op het privaatrecht zijn daarnaast artikel 13 EG-Verdrag (ex art. 6a) waarin de Raad de bevoegdheid wordt gegeven 'passende maatregelen' te nemen ter bestrijding van 'discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele geaardheid' en de aanpassingen aan de titel over consumentenbescherming (art. 153 EG-Verdrag (ex art. 129a)).¹

In deze bijdrage komen alleen ontwikkelingen in het recht van de Europese Unie aan de orde. Gelet op het karakter

van de reeks zal geen aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van geharmoniseerd privaatrecht buiten de Europese Unie: door de Raad van Europa, UNIDROIT en andere internationale organisaties.

Achtereenvolgens zullen wij aandacht besteden aan de ontwikkeling van een communautair privaatrecht in de periode 1957-1999 (nr 1), de gebreken en leemten in het geharmoniseerde privaatrecht (nr 2), de diverse privaatrechtelijke voornemens ingevolge het Verdrag van Amsterdam op het gebied van het internationaal privaatrecht (nr 3), het burgerlijk procesrecht (nr 4), de bevoegdheid van het HvJ EG inzake prejudiciële vragen (nr 5) en het overig privaatrecht (nr 6). Vervolgens zullen wij de vraag opwerpen of meer harmonisatie of unificatie op het terrein van het privaatrecht wenselijk is (nr 7). In dat verband zullen wij op enige harmonisatie-activiteiten wijzen die buiten de officiële kanalen om plaatsvinden (nr 8). Wij sluiten af met enige conclusies (nr 9).

1. De ontwikkeling van een communautair privaatrecht in de periode 1957-1999

Van de aanvang af heeft de regelgeving van de Europese Gemeenschappen een sterk sociaal-economische invalshoek gehad. Dat neemt niet weg, dat ook privaatrechtelijke regels zijn ontwikkeld. Bij verschillende auteurs, zoals Müller-Graff² en De Ly,³ is een opsomming van deze regels te vinden.⁴ We kunnen deze regels ook weergeven aan de hand van de plaats die zij na implementatie in het Burgerlijk Wetboek, of daarbuiten, hebben gekregen. Zo valt te wijzen op de in Boek 2 BW omgezette richtlijnen inzake het vennootschapsrecht (omvat ongeveer het halve wetboek),⁵ bepalingen inzake verjaring van vorderingen tot teruggave van cultuurgoederen,⁶ het collectief actierecht van de art. 3:305a en 305b BW,⁷ productenaansprakelijkheid (art. 6:185 e.v. BW),⁸ misleidende reclame,⁹ algemene voorwaarden (art. 6:231 e.v. BW), timeshare,¹⁰ de consumentenkoop (na vaststelling Richtlijn),¹¹ de agentuurovereenkomst,¹² de reisovereenkomst,¹³ de arbeidsovereenkomst (art. 7:646-648 BW),¹⁴ en de overgang van ondernemingen.¹⁵

Ook de meeste andere Lid-Staten van de EU kennen deze wetbepalingen. Niet altijd hebben zij dat langs dezelfde weg als Nederland gedaan. De tendens om het privaatrecht, ook als het van Europese herkomst is, zoveel mogelijk in het Burgerlijk Wetboek op te nemen, is het meest gepronon-

Zeker de rechtspraak lijkt op het gebied van het privaatrecht wat

achtergebleven, als men deze vergelijkt met die op het terrein van het

mededingingsrecht. Het komt nog niet zo vaak voor dat het Hof van Justitie

zich met privaatrechtelijke vragen bezighoudt.

ceerd in Italië en Nederland. In landen als de Ierse Republiek en het Verenigd Koninkrijk is dit bij afwezigheid van een codificatie natuurlijk moeilijk te realiseren. Maar ook in landen als Duitsland en zelfs Portugal zien we een voorkeur voor implementatie bij afzonderlijke wetten. Het Italiaanse/Nederlandse systeem heeft het voordeel dat wordt vastgehouden aan de codificatiegedachte van het privaatrecht. Het heeft ook een nadeel: dat is dat aan de tekst van de wet niet valt af te lezen of we te maken hebben met autochtone wetgeving, dan wel met wetgeving die tot stand is gekomen op instigatie van de EU. Het onderscheid kan van belang zijn bij de uitleg van de betrokken wetsbepalingen. In het geval van een Europees geïnspireerde bepaling zal de wetshistorische interpretatie relatief minder belangrijk zijn, daarentegen de teleologische uitleg van groter gewicht. Voorts zullen deze bepalingen richtlijnconform moeten worden uitgelegd. Dat geldt ook voor wetsbepalingen, zoals in ons land de art. 6:231-248 BW inzake algemene voorwaarden die nog niet zijn aangepast aan de richtlijn oneerlijke contractsbedingen. Indien de rechtspraak deze artikelen in het licht van de richtlijn had toegepast, was er wellicht niets aan de hand geweest. Maar nu de Hoge Raad op het punt van de *contra proferentem* uitleg uitdrukkelijk aan de eigen opvatting heeft vastgehouden, ligt een veroordeling van Nederland door het Europese Hof te verwachten.¹⁶

Niet alle privaatrecht van Europese herkomst wordt in ons land opgenomen in het Burgerlijk Wetboek. Drie voorbeelden van bijzondere wetten met Europese bepalingen zijn de Colportagewet,¹⁷ de Rijksoctrooiwet¹⁸ en de Wet op het consumentenkrediet.¹⁹ Voorts is er ook wel particuliere regelgeving om richtlijnen uit te voeren.

De meeste van de genoemde bepalingen zijn uitvloeisel van richtlijnen, de voorkeursmethode om privaatrecht te harmoniseren. Er zijn echter ook regels die uit verdragen voortvloeien. Bekende voorbeelden zijn het EEX,²⁰ het Verdrag van Lugano (EVEX)²¹ en het EVO (EEG Overeenkomstenverdrag of Rome I).²²

Wetgeving is de meest in het oog lopende bron van regels op het gebied van het privaatrecht. Het is echter niet de enige: daarnaast is er de zojuist aangeduide zelfregulering, en voorts rechtspraak en doctrine. Zeker de rechtspraak lijkt op het gebied van het privaatrecht wat achtergebleven, als men deze vergelijkt met die op het terrein van het mededingingsrecht. Het komt nog niet zo vaak voor dat het Hof van Justitie zich met privaatrechtelijke vragen bezighoudt.²³ De onrechtmatige overheidsdaad is bij wege van uitzondering

wel zo'n terrein. Daarnaast begint zich bijv. ook inzake precontractuele verhoudingen een interessante jurisprudentie te ontwikkelen. De indruk dat de bijdrage van de rechtspraak aan de ontwikkeling van Europees privaatrecht gering is, is echter alleen juist indien men daarbij uitsluitend de hoogste rechter op het oog heeft. In feite hebben ook de nationale rechters regelmatig over uitleg van Europees privaatrecht, zoals in de nationale regelgeving geïmplementeerd, te oordelen. Gelet op de verplichting tot richtlijnconforme interpretatie gaat het hier in feite om uitleg van Europees recht. Een voorbeeld van dergelijke rechtspraak is die inzake productenaansprakelijkheid. Een baanbrekend arrest als dat van het Duitse *Bundesgerichtshof* over de draagwijdte van het ontwikkelingsrisico²⁴ is ook voor andere Lid-Staten van belang. Het is slechts jammer, en ook wel onbegrijpelijk, dat dergelijke belangrijke uitspraken nog zo weinig tot prejudiciële vragen hebben geleid en daardoor de mogelijkheid van verdere rechtsontwikkeling aan het Hof van Justitie hebben onthouden. Niet uit te sluiten valt dat arresten door nationale rechtscolleges gewezen, hoe belangrijk ook in eigen land, buiten de landsgrenzen niet of nauwelijks worden opgemerkt.

Twee initiatieven om hierin verandering te brengen verdienen hier vermelding. In de eerste plaats is er tegenwoordig een tijdschrift, de *European Review of Private Law*, dat zich in het bijzonder toelegt op publicatie van nationale arresten met een aantal annotaties van auteurs uit andere landen. In de tweede plaats poogt de *Casebooks* commissie onder leiding van W. van Gerven een reeks geannoteerde arrestenbundels samen te stellen, waarin nationale standaard-arresten zoals Blicke, Donogue v. Stevenson²⁵ en Hühnerpestfall vanuit enkele andere Lid-Staten worden becommentarieerd.²⁶

Dit brengt ons als vanzelf op de doctrine. Die heeft zich vol overtuiging op het Europees privaatrecht gestort. Met name Duitse auteurs hebben hier een nieuwe uitdaging gevonden. Schrijvers als Von Bar²⁷ en Kötz²⁸ zijn onder hen wel de meest interessante. Interessant is het om daarnaast ook kennis te nemen van de invalshoek van een Europees jurist als Steindorff.²⁹

2. Gebreken en leemten in het geharmoniseerde privaatrecht

Er is dus heel wat tot stand gebracht. Maar veel meer is er

Via het internationaal privaatrecht kan men tot prachtige uitspraken

komen. Maar als deze elders ten uitvoer moeten worden gelegd, zijn er

problemen. Het merkwaardige verschijnsel doet zich voor dat het

wereldwijd gezien gemakkelijker is om een arbitraal vonnis elders ten

uitvoer te leggen dan een rechterlijk vonnis.

nog niet. Bovendien vertoont datgene wat er wel is inconsistenties en technische mankementen. Wat is er nog niet? Voor het grootste deel is het vermogensrecht nog zuiver nationaal.

Reeds vaak is gewezen op de slechte kwaliteit van Europese regelgeving. Tekst en toelichting zijn niet altijd goed op elkaar afgestemd. In de verschillende talen is de tekst soms uiteenlopend. En vooral: tussen de verschillende richtlijnen bestaan veel inconsistenties. Bij wege van voorbeeld noemen wij er twee: de afkoelingsperiodes en de bepalingen over internationaal privaatrecht. Sander en Bartels hebben er nog kort geleden op gewezen dat recente richtlijnen een verrassende variëteit bezitten aan bepalingen waarin aan een van beide perioden een afkoelingsperiode (bedenktijd) wordt toegekend.³⁰ Joustra heeft de uiteenlopende formulering van *règles d'application immédiate* in richtlijnen ter bescherming van de consument gehekel.³¹

Het internationaal privaatrecht brengt ons op het tweede voorbeeld van inconsistenties. Dat er nog zo weinig privaatrecht is geharmoniseerd, is volgens sommige schrijvers helemaal niet zo'n probleem. Er is immers al een instrument om grensoverschrijdende rechtsconflicten op te lossen: het internationaal privaatrecht. Anders dan de naam suggereert, is echter ook internationaal privaatrecht nationaal recht. En nog even afgezien van de vraag of het ipr wel de meest aangewezen weg biedt om grensoverschrijdende conflicten te voorkomen, is het helemaal lastig als dat van land tot land verschilt. Daarom is ook op het gebied van het internationaal privaatrecht harmonisatie dringend gewenst. Zo dadelijk zullen we zien dat het Verdrag van Amsterdam daartoe een belangrijke impuls geeft.

Via het internationaal privaatrecht kan men tot prachtige uitspraken komen. Maar als deze elders ten uitvoer moeten worden gelegd, zijn er problemen. Het merkwaardige verschijnsel doet zich voor dat het wereldwijd gezien gemakkelijker is om een arbitraal vonnis elders ten uitvoer te leggen dan een rechterlijk vonnis. Alleen voor de Europese Unie hebben we gelukkig het EEX en het parallelverdrag van Lugano. Die twee zijn wel aan herziening toe.³² Daartoe, en meer algemeen op het gebied van het burgerlijk procesrecht, geeft het Verdrag van Amsterdam eveneens belangrijke aanzetten tot meer.

Laten we dan nu eens meer gedetailleerd naar het EG-Verdrag en het bijbehorende Actieplan kijken.³³ Artikel 61 EG-Verdrag (ex art. 73i) verplicht de Raad om binnen een periode van vijf jaar na 1 mei 1999 allerlei maatregelen de ne-

men om de Ruimte van Veiligheid en Rechtvaardigheid geleidelijk tot stand te brengen, waaronder 'maatregelen op het gebied van justitiële samenwerking in burgerlijke zaken, als bepaald in artikel 65'. Centraal qua aanduiding van het onderwerp waarop regelgeving zal komen staat dus artikel 65 EG dat als volgt luidt:

■ 'De maatregelen op het gebied van samenwerking in burgerlijke zaken met grensoverschrijdende gevolgen en die in overeenstemming met artikel 67 en voorzover nodig voor de goede werking van de interne markt moeten worden genomen, omvatten:

- a. de verbetering en vereenvoudiging van:
 - het systeem van grensoverschrijdende betekening en kennisgeving van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken;
 - samenwerking bij het vergaren van bewijsmiddelen;
 - de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, met inbegrip van beslissingen in buitengerechtelijke zaken;
- b. de bevordering van de verenigbaarheid van de in de Lid-Staten geldende regels voor collisie en jurisdictiegeschillen;
- c. de afschaffing van hinderpalen voor de goede werking van burgerrechtelijke procedures, zo nodig door bevordering van de verenigbaarheid van de in de Lid-Staten geldende bepalingen van burgerlijke rechtsvordering.' ■

De opgesomde drie categorieën zijn te kwalificeren als onderwerpen van internationaal privaatrecht en (internationaal) burgerlijk procesrecht. De lijst wordt voorafgegaan door twee cumulatieve beperkingen: 1) grensoverschrijdende implicaties; 2) noodzakelijk voor de adequate werking van de interne markt. Naar verluidt uit ambtelijke kring zijn deze beperkingen op het laatste moment ingevoegd door de Britse premier Blair tijdens de onderhandelingen van de regeringsleiders te Amsterdam op 2 oktober 1997. Aangezien deze restricties niet voorkwamen in de 3e pijler - de justitiële samenwerking in dat kader betrof 'burgerlijke zaken' *tout court* - is er dus onderweg tussen 'Maastricht' en 'Amsterdam' een stuk verdwenen. Dit 'Blair-gat' zal moeten worden gedicht bij de volgende verdragsherziening omdat op deze manier geen harmonisatie van procesrecht in zuiver nationale gevallen (zonder grensoverschrijdende elementen) tot stand kan worden gebracht. Aanzetten hiervoor zijn tot op zekere hoogte reeds te zien in het Actieplan dat soms verwijst naar civielrechtelijke onderwerpen zonder expliciet een internationaliteitsvereiste te stellen

Ondertussen is de Europese Commissie reeds daadwerkelijk begonnen met

het omzetten van de bestaande ipr-verdragen in secundair

gemeenschapsrecht. Merkwaardig is dat het ene verdrag wordt omgezet in

een verordening en het andere in een richtlijn.

(bijvoorbeeld in het kader van de Ruimte van Rechtvaardigheid: toegang tot de rechter, en onder de kop 'Procedureregels' waar naar toekomstige regelgeving wordt verwezen op gebieden van transnationale relevantie *en* gebieden die van gemeenschappelijk belang zijn).³⁴

De voorziene regelgeving moet worden vastgesteld krachtens de procedures van artikel 67 EG-Verdrag (ex art. 73o). Er wordt onderscheiden tussen twee periodes: de eerste 5 jaar na inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam (1/5/'99) en die daarna. In deze eerste overgangperiode beslist de Raad bij unanimité, op voorstel van hetzij de Commissie hetzij een Lid-Staat (gedeeld recht van initiatief); het Europees Parlement wordt geraadpleegd (lid 1). In de tweede periode – lid 2 – heeft alleen de Commissie nog het recht van initiatief. Wederom bij unanimité kan de Raad nu echter beslissen 'alle onder deze titel vallende gebieden, dan wel delen ervan', zoals het asielrecht of de justitiële samenwerking in civiele zaken, te onderwerpen aan de zgn. co-decisie procedure (art. 251 EG-Verdrag, ex art. 189b: gezamenlijke besluitvorming Raad en EP). Tegelijkertijd kan dan – dus na de overgangperiode van 5 jaar – afwijking plaats vinden van de nieuwe regeling (artikel 68 EG-Verdrag (ex art. 73p)) omtrent de rechtsmacht van het HvJ EG: de Raad kan 'de bepalingen betreffende de bevoegdheden van het Hof van Justitie ... aanpassen' (zie nader hieronder nr 5). Op 3 december 1998 hebben de Raad en Commissie een eerste follow-up verricht met de vaststelling van het 'Actieplan van de Raad en de Commissie over hoe de bepalingen van het Verdrag van Amsterdam inzake de totstandbrenging van een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid van een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid het best kunnen worden uitgevoerd'.³⁵ In nr 16 van het Actieplan wordt over de justitiële samenwerking in civiele zaken het volgende opgemerkt:

■ 'Verstrekking (bedoeld zal zijn: 'versterking', bew.) van de justitiële samenwerking in civiele zaken, die zich volgens velen te langzaam heeft ontwikkeld, vertegenwoordigt een essentieel stadium in de totstandkoming van een Europese justitiële ruimte die concrete voordelen biedt voor iedere burger van de Unie. Gezagsgetrouwe burgers hebben het recht om van de Unie te verwachten dat deze het justitiële klimaat waarin ze leven, vereenvoudigt en vergemakkelijkt. In dat opzicht moeten beginselen als rechtszekerheid en toegang tot de rechter onder gelijke voorwaarden belangrijke doelstellingen zijn, hetgeen een gemakkelijke (lees: gemakkelijke, bew.) bepaling van de bevoegde rechter, duidelijke

lijkheden ten aanzien van het toepasselijk recht, een snelle en eerlijke procesgang en effectieve tenuitvoerlegging inhoudt'. ■

Afgezien van een enkele kritische kanttekening die bij deze paragraaf kan worden geplaatst – waarom (rechtsstaat) hebben alleen *gezagsgetrouwe* burgers de genoemde rechten? – kan van harte met deze passage worden ingestemd, die op termijn potentieel verstrekkende gevolgen voor belangrijke delen van het burgerlijk (proces)recht kan hebben. In nr 20 wordt hier onder het kopje 'Grensoverschrijdende procesvoering' het volgende aan toegevoegd:

■ 'Problemen waarmee burgers onvermijdelijk worden geconfronteerd bij grensoverschrijdend procesvoering, hetzij in civiele, hetzij in strafzaken, moeten zo veel mogelijk worden ondervangen. Dit betekent bijvoorbeeld een efficiëntere toezending van documenten en informatie, gebruik van meertalige formulieren, het opzetten van mechanismen of netwerken om bijstand te verlenen en te adviseren in transnationale zaken, en mogelijke regelingen voor rechtsbijstand in dergelijke zaken'. ■

3. Amsterdam (I): naar een communautair internationaal privaatrecht

Allereerst betekent het Actieplan nogal wat werk aan de winkel voor het internationaal privaatrecht. Ingevolge nr 40 moeten binnen twee jaar na de inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam verschillende maatregelen zijn getroffen (voor 1 mei 2001 derhalve). Ten eerste (a) moet de herziening van het EEX en het Verdrag van Lugano (EVEX) worden afgerond (meer hierover in paragraaf 4). Voorts staat op de agenda (b) de 'totstandbrenging van een rechtsinstrument betreffende het recht dat van toepassing is op buitencontractuele verplichtingen (Rome II)'. En zal (c) een aanvang moeten worden gemaakt 'met de herziening, waar nodig, van een aantal bepalingen van het Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, rekening houdend met de bijzondere bepalingen over conflictregels in andere communautaire instrumenten (Rome I)'. Ten slotte wordt (d) onder het hoofd 'Europese Justitiële Netwerk' opgemerkt: 'Met behulp van sterk geïndividualiseerde contactpunten in elke Lid-Staat kan de kennis van de

nationale lagere rechters tot het stellen van prejudiciële vragen.

rechtsstelsels van de Lid-Staten worden verbeterd en zouden de procedures in bepaalde zaken met een belangrijke menselijke dimensie (zoals bij grensoverschrijdende ouderconflicten) beter gecoördineerd moeten worden'.

In nr 41 wordt aangegeven welke maatregelen binnen vijf jaar na de inwerkingtreding van het Verdrag moeten zijn genomen. Daaronder valt (a) het 'onderzoeken van de mogelijkheden om een juridisch instrument op te stellen voor het bij scheiding toepasselijke recht (Rome III)'. Voorts wordt genoemd (c) het 'onderzoeken van de mogelijkheid van de opstelling van juridische instrumenten betreffende de internationale bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning en de uitvoering van rechterlijke beslissingen betreffende het huwelijksgoederen- en successierecht'. Bij de opstelling van deze instrumenten zal volgens de Europese Raad en de Commissie rekening moeten worden gehouden met de werkzaamheden die al zijn verricht in het kader van de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht.³⁶

Ten slotte noemt nr 41 onder (f) de 'bestudering van de mogelijkheid om bepaalde gebieden van het civielrecht onderling aan te passen, zoals het tot stand brengen van internationaal privaatrecht van toepassing op het in goed vertrouwen verwerven van lichamelijke zaken'.

4. Amsterdam (II): naar een internationaler procesrecht

Ook op het gebied van het (internationaal) burgerlijk procesrecht brengt het Actieplan heel wat werk met zich mee. We maakten reeds melding van de herziening van de Verdragen van Brussel en Lugano (EEX en EVEX). Voorts is het de bedoeling binnen de vijf-jaar-periode (voor 1 mei 2004 derhalve) de maatregel te nemen die in nr 41 wordt genoemd: (b) het 'onderzoeken van de mogelijkheid om niet justitiële modellen voor de oplossing van geschillen uit te werken met name voor gezinsconflicten. In dit verband moet de mogelijkheid van bemiddeling als middel om gezinsconflicten op te lossen worden onderzocht'.

Voorts noemt nr 41 onder (d) het 'aanduiden van de regels van de burgerlijke rechtsvordering met grensoverschrijdende implicaties die dringend moeten worden aangepast om de Europese burgers gemakkelijker toegang tot de rechter te bieden en de opstelling van dienovereenkomstige aanvullende maatregelen bestuderen om de civiele procedures beter op elkaar af te stemmen'. Meer in het bijzonder wordt

gewezen op 'regels inzake de zekerheidstelling voor de proceskosten van de gedaagde in een civiele procedure, het verlenen van rechtsbijstand en andere mogelijke obstakels van economische aard'.

Onder (e) wordt gewezen op 'verbetering en vereenvoudiging van de samenwerking tussen de gerechten bij de bewijsvoering'. Tot zover het Actieplan.

Ondertussen is de Europese Commissie reeds daadwerkelijk begonnen met het omzetten van de bestaande ipr-verdragen in secundair gemeenschapsrecht. Twee voorstellen zijn aangenomen:³⁷ een Voorstel voor een Verordening inzake de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken (transformatie van het zgn. EEX II)³⁸ en een Voorstel voor een Richtlijn betreffende de betekening en de kennisgeving in de Lid-Staten van de Europese Unie van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken (transformatie van het Europees Betekeningsverdrag).³⁹ Beide voorstellen nemen de tekst van de respectievelijke verdragen zonder wijzigingen over.

Merkwaardig is dat het ene verdrag wordt omgezet in een verordening en het andere in een richtlijn. De reden kan in ieder geval niet zijn dat er onder het Betekeningsverdrag een uitvoeringsinstantie per Lid-Staat moet worden aangewezen omdat het veelvuldig voorkomt dat verordeningen uitvoering behoeven middels aanwijzing van een verantwoordelijke nationale autoriteit.⁴⁰ Uitvoering van de communautaire regeling door nationale instanties kan geen reden zijn om te kiezen voor een richtlijn in plaats van een verordening.

Verwacht kan worden dat aan de verordening en richtlijn op korte termijn zal worden toegevoegd een Voorstel tot een Verordening die het EEX (Brussel I) incorporeert nu de Raad heeft besloten tot een bevestiging van het werk aan de herziening van het EEX en tot transformatie in een instrument van gemeenschapsrecht na inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam, terwijl het Voorzitterschap van de Raad al eerder had laten weten dat de meest voor de hand liggende rechtsvorm van gemeenschapsrecht een verordening is.⁴¹ Dit zou natuurlijk ook in overeenstemming zijn met het bovengenoemde door de Commissie reeds aangenomen Voorstel voor een Verordening over EEX II. Op dit moment valt moeilijk te overzien wat de gevolgen van een dergelijke omzetting zijn. Wel kan reeds gewezen worden op de wijziging in het regime voor het stellen van prejudiciële vragen. Na omzetting zullen uitsluitend nog de hoog-

Post-Amsterdam zullen er dus op het gebied van het Europees privaatrecht

minstens 3 prejudiciële regimes gaan gelden. De eenheid van de bevoegdheid

van het Hof onder het EG-Verdrag is hiermee verstoord.

ste rechters van de Lid-Staten dit kunnen, en tevens moeten, doen (zie nader nr 5 hieronder).

Niet alleen zal daarbij een punt van discussie vormen hoe deze EEX-Verordening zich tot het nog steeds van belang blijvende EEX-Verdrag zal verhouden (het VK, Ierland en Denemarken zijn er niet bij betrokken), daarnaast is in debat in hoeverre de EU niet geheel zou moeten afzien van regelgeving op dit punt ten faveure van harmonisatie op wereldschaal in het bijzonder in het kader van de Haagse Conferentie waar aan een wereldwijd executieverdrag wordt gewerkt. Net zoals ingevolge het subsidiariteitsbeginsel de EU regelgeving moet overlaten aan het niveau van de Lid-Staten indien de problematiek onvoldoende betekenis heeft op EU schaal, kan betoogd worden dat erkenning en tenuitvoerlegging van civiele vonnissen primair op wereldschaal zou moeten worden geregeld (in het jargon: omgekeerde subsidiariteit). Afstemming tussen deze twee niveaus wordt door de Europese Commissie bepleit in een aanbeveling aan de Raad voor een uniforme opstelling van de EU Lid-Staten tijdens de onderhandelingen in de Haagse Conferentie.⁴²

Tenslotte heeft de Raad erop gewezen dat de verschuiving van 3e naar 1e pijler ook gevolgen heeft voor het in 1995 vastgestelde maar nog niet in werking getreden Verdrag betreffende insolventieprocedures.⁴³ Dit verdrag gaat niet over de harmonisatie van het materiële faillissementsrecht maar betreft de problematiek van grensoverschrijdende faillissementen. Na omzetting in een communautair instrument lijkt het echter onvermijdelijk dat hier consequenties voor de toepassing van de Faillissementswet uit volgen. Ingevolge hun recht van initiatief van artikel 67 lid 1 EG-Verdrag (ex art. 73o) hebben Duitsland en Finland als huidig en volgend Voorzitterschap van de Raad een Voorstel voor een Verordening betreffende insolventieprocedures ingediend.⁴⁴ De verantwoordelijkheid voor de justitiële samenwerking in civiele zaken bij de Europese Commissie is in handen van het Secretariaat-Generaal.⁴⁵

5. Amsterdam (III): afwijkende bevoegdheidsregeling prejudiciële vragen

Van groot praktisch belang is dat de nieuw voorziene maatregelen niet onder de 'gewone' regeling betreffende de rechtsmacht van het HvJ EG vallen, artikel 234 EG-Verdrag (ex art. 177), maar zullen worden onderworpen aan het regime van artikel 68 EG-Verdrag (ex art. 73p). Het Verdrag

van Amsterdam voert een beperking in van het recht van nationale lagere rechters tot het stellen van prejudiciële vragen. Weliswaar wordt artikel 234 EG (ex art. 177) van toepassing verklaard op 'deze titel', maar 'onder de volgende omstandigheden en voorwaarden'. En daarin wordt enkel gewezen op een 'nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep'. Deze is, zoals gebruikelijk, *verplicht* zich tot het HvJ EG te wenden 'indien zij een beslissing op dit punt [uitleg/geldigheid EG-recht] noodzakelijk acht'.⁴⁶ Aangezien er verder niets staat zijn andere rechters niet eens *bevoegd* tot het stellen van vragen.

Lid 3 voert een soort 'cassatie in het belang der wet' in. De Raad, de Commissie of een Lid-Staat – *niet* het Europees Parlement – kunnen het Hof van Justitie verzoeken een uitspraak te doen over de uitleg van de nieuwe regelingen. De uiteindelijke uitspraak van het Hof 'heeft geen gevolg ten aanzien van vonnissen van nationale rechterlijke instanties die kracht van gewijsde hebben'. Onduidelijk is in hoeverre deze laatste zinsnede iets toevoegt aan het huidig recht. Immers ook de 'gewone' prejudiciële uitspraken van het Hof kunnen geen gevolg meer hebben voor vonnissen van nationale rechters die reeds kracht van gewijsde hebben. Waarschijnlijk is bedoeld aan te sluiten bij de regeling uit het EEX-Uitlegprotocol (artikel 4) waarin – net als bij de Nederlandse procedure tot cassatie in het belang der wet – de P-G zich tot het Hof van Justitie kan wenden terwijl 's Hof's uitspraak geen gevolg heeft voor de zaak naar aanleiding waarvan de prejudiciële vraag werd gesteld.

Wat hiervan zij, deze nieuwe regeling over de rechtsmacht van het Hof is symptomatisch voor de spanning tussen de Lid-Staten en het Hof. Het is al heel wat dat het regime van artikel 234 EG-Verdrag (ex art. 177) niet is gekortwiekt door Amsterdam.⁴⁷ Nu is er binnen het EG-Verdrag een soort 'prejudiciële enclave' gecreëerd waarin een verzwakt vragen-regime geldt.⁴⁸ Het is nog beperkter dan het EEX-Uitlegprotocol, op grond waarvan alleen instanties in eerste aanleg zijn uitgesloten van de bevoegdheid tot stellen van vragen. In het kader van De Ruimte van Vrijheid, Veiligheid en Rechtvaardigheid (art. 61-69 EG-Verdrag (ex art. 73i-q)) zijn ook de hoven van beroep e.d. onbevoegd. Post-Amsterdam zullen er dus op het gebied van het Europees privaatrecht minstens 3 prejudiciële regimes gaan gelden. De eenheid van de bevoegdheid van het Hof onder het EG-Verdrag is hiermee verstoord.⁴⁹

Een tweede verstoring van de eenheid van het EG-recht be-

Op de conferentie bleek wel consensus over de gedachte dat het niet aangaat

om Lid-Staten via een richtlijn een (Europees) burgerlijk wetboek door de strot

te duwen. Zo het Verdrag van Amsterdam hier al de mogelijkheid zou bieden –

velen betwijfelden dit – dan nog is het niet netjes om landen met een common

law stelsel zo in het continentale blok te krijgen.

treft de uitsluitingen van het VK, Ierland en Denemarken. In het Protocol betreffende de positie van het Verenigd Koninkrijk en Ierland en die betreffende Denemarken (art. 2) is bepaald dat de instrumenten van gemeenschapsrecht die op basis van Titel IV EG-Verdrag zijn aangenomen (waaronder dus de besproken voorgenomen maatregelen van Europees privaatrecht), de in dit kader gesloten verdragen en de rechtspraak van het HvJ EG terzake niet bindend noch van toepassing zijn op hun grondgebied; ze 'maken geen deel uit van het op die staten van toepassing zijnde Gemeenschapsrecht'. Het VK en Ierland kunnen besluiten deel te nemen aan de totstandkoming van een Titel IV maatregel of hem na vaststelling aanvaarden waarna ze alsnog 'gewoon' gebonden zijn aan het desbetreffende instrument van gemeenschapsrecht (opt-in). Denemarken kan zelfs niet eens besluiten tot een opt-in. Indien deze Lid-Staat toch gebonden wil zijn aan een Titel IV maatregel wordt dit een verplichting naar 'gewoon' internationaal recht niet naar Europees gemeenschapsrecht. Zelfs na aanvaarding van zo'n maatregel is dan de regeling van de prejudiciële procedure niet van toepassing op Denemarken omdat er immers nog steeds geen sprake is van toepassing van gemeenschapsrecht (voor het VK en Ierland daarentegen weer wel in geval van de eventualiteit van een opt-in).⁵⁰

Uit het bovenstaande volgt dat wanneer de voor de rechtspraktijk belangrijke transformatie van het EEX in een verordening zijn beslag zal krijgen het nog steeds van belang blijft dat het EEX – als verdrag – zal worden herzien en niet alleen als verordening. Dezelfde regeling zal immers moeten gelden tussen de Lid-Staten die niet meedoen aan het EEX als verordening en de rest van de EU die dat wel doet. Opmerkelijk gevolg daarvan is dan weer dat in de 'achterblijvende Lid-Staten' meer rechters bevoegd zijn tot het stellen van prejudiciële vragen dan in de 'koplopers'. Al met al levert de overheveling van 3e naar 1e pijler op het stuk van prejudicieel vragenregime bepaald geen vereenvoudiging op – integendeel.

6. Amsterdam (IV): nog geen nieuwe harmonisatie van materieel recht

Over het overige privaatrecht zwijgt het Verdrag van Amsterdam c.s. Althans bijna. Nr 41 onder (f) van het bovengenoemde Actieplan wijst op de 'bestudering van de mogelijkheid om bepaalde gebieden van het civielrecht onderling aan te passen ...'. Als we niet verder zouden lezen, lijkt het heel

wat. Maar dan volgt: 'zoals het tot stand brengen van internationaal privaatrecht van toepassing op het in goed vertrouwen verwerven van lichamelijke zaken'. Nr 51 Actieplan bepaalt met betrekking tot 'horizontale problemen' dat binnen vijf jaar na de inwerkingtreding van het Verdrag de volgende maatregel moet worden getroffen:

■ (c) 'Aanpakken van de kwestie van slachtofferhulp door het maken van een vergelijkende studie van slachtoffersvergoedingsregelen en nagaan of actie binnen de Unie haalbaar is'. ■

Hierbij heeft de wetgever vermoedelijk vooral aan het strafrecht gedacht. Dat neemt niet weg dat zowel nr 41 (c) als nr 51 (c) mogelijk een interessante uitvalsbasis zullen gaan vormen voor harmonisatie.

7. Is meer harmonisatie wenselijk?

Is harmonisatie van het privaatrecht in de EU werkelijk zo noodzakelijk? Men kan deze vraag, behalve vanuit de kringen van hen die bedrijfs- of beroepsmatig opereren, ook vanuit die van de wederpartijen, de consumenten, kleine middenstanders en werknemers, bezien. Vóór harmonisatie pleit dat zij de middelgrote ondernemer in de gelegenheid stelt ten volle van de gemeenschappelijke markt te profiteren. Vóór pleit voorts dat ook de burger zo van deze markt kan profiteren.

Tegen pleiten onder andere het praktische argument dat er vooralsnog zo weinig grensoverschrijdende consumentenovereenkomsten zijn. Voorts is er het theoretische argument dat zo'n codificatie niet mag worden opgedrongen. Dit argument is in tal van toonaarden naar voren gebracht door de Canadees Legrand.⁵¹ Een punt daarbij is dat recht een uiting van cultuur zou zijn en dat de sterkte van Europa nu juist is gelegen in de verscheidenheid aan culturen. Ten slotte rijst de vraag of met name het continentale recht en de *common law* niet zo ver uit elkaar liggen, dat harmonisatie op korte termijn niet wel doenlijk is.

De tegenargumenten lijken deels weinig overtuigend. Dat er zo weinig grensoverschrijdende transacties zijn kan nu juist te wijten zijn aan onder meer de vrees voor juridische valkuilen over de grens. Privaatrecht is inderdaad ten dele cultureel bepaald – men denke aan het personen- en familierecht –, maar veel onderdelen zijn erg technisch. Dat geldt voor grote delen van het vermogensrecht. Ten slotte is har-

Behalve de ambtenaren van het Brusselse circuit, zijn ook particulieren actief op het gebied van het Europees privaatrecht. De meeste bekendheid heeft de zgn. Lando commissie verworven.

monisatie niet eenvoudig. Het is echter wel doenlijk, zoals kan blijken uit de bundel *Towards a European Civil Code*.⁵² Concrete aanwijzingen hiervoor zijn het Weense koopverdrag en – op Europees niveau – de richtlijn consumentenkoop en waarborgen. Die laatste twee richten zich weliswaar op het hart van een privaatrechtelijk rechtsgebied (het contractenrecht) ze vormen echter (natuurlijk) nog steeds geen codificatie van het gehele burgerlijk recht. Die stap zetten zou voor het Verenigd Koninkrijk en Ierland neerkomen op het afschaffen van de *common law* (althans voor het privaatrecht). Het is twijfelachtig of 'Europa' dit zou moeten verlangen van deze Lid-Staten 'overseas'. Denkend aan de pendant hiervan voor Nederland kunnen we aannemen dat er hier te lande ook weinig enthousiasme zou bestaan voor het afschaffen van het BW en de invoering van de *common law*. Deze overweging vormt aanleiding een alternatief nader te verkennen in de volgende paragraaf: modelwetgeving.

8. Extraconventionele activiteiten

Behalve de ambtenaren van het Brusselse circuit, zijn ook particulieren actief op het gebied van het Europees privaatrecht. De meeste bekendheid heeft de zgn. Lando commissie verworven. Deze *Commission on European Contract Law* heeft de afgelopen bijna twintig jaar een *Restatement* van het algemeen deel van het Europese contractenrecht opgesteld. Deel I (nakoming, niet-nakoming) is enkele jaren geleden verschenen.⁵³ De publicatie van deel II (totstandkoming, volmacht, uitleg, nietigheden) wordt deze zomer verwacht. Momenteel wordt aan een derde en laatste deel (cessie, verjaring e.d.) gewerkt. De commissie is een particulier initiatief van de Deense hoogleraar Lando. Vaak in één adem met de Lando commissie wordt de UNIDROIT commissie genoemd. Ook de van UNIDROIT stammende *Principles of Commercial Contracts* beogen een *Restatement* van het contractenrecht te zijn, maar dan van de gehele wereld, echter anderzijds slechts voor handelstransacties.⁵⁴ Er is over beide Beginselen bijzonder veel geschreven.⁵⁵ Thans is het afwachten of ook de zakenwereld er zo warm voor zal lopen. In elk geval heeft het project al een opvolger gekregen in de vorm van een ambitieus onderzoeksprogramma onder leiding van Chr. von Bar.

De Lando commissie heeft veel navolging gekregen, onder meer op het gebied van de aansprakelijkheid, het procesrecht en het trustrecht. Voor het aansprakelijkheidsrecht is

er een Tilburgs-Weense onderzoeksgroep onder leiding van Koziol en Spier, welke reeds een aantal publicaties heeft voortgebracht. Hierin staat voorop wat de bestudeerde rechtsstelsels gemeen hebben en niet wat hen scheidt. Dit is ook het *Leitmotiv* van de 'Common core of European private law' groep, welke onder leiding van Bussani en Mattei vanuit Trento opereert. Een eerste publicatie van deze groep zal eerstdaags het licht zien.

Voor het procesrecht is enige jaren terug de commissie-Storme zeer actief geweest.⁵⁶ Dit initiatief heeft niet tot enige harmonisatie geleid. Wel heeft zij geresulteerd in de opzet van een reeks procesrecht monografieën.⁵⁷ Ten slotte noem ik, zonder naar volledigheid te willen streven, de trust. Nog kort geleden hielden Kortmann en zijn mannen Europese Trust beginselen ten doop.

9. Conclusie

Op 29 februari 1997 vond te Scheveningen onder het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie een eendaagse conferentie plaats over de mogelijkheid en wenselijkheid van het tot stand brengen van een Europees Burgerlijk Wetboek. De meerderheid van de sprekers was niet zo geporteerd voor een dergelijke exercitie. Maar een belangrijke minderheid was zo *begeistert* dat zij inmiddels de basis heeft gelegd voor het hierboven aangekondigde Europees BW project. Op de conferentie bleek wel consensus over de gedachte dat het niet aangaat om Lid-Staten via een richtlijn een (Europees) burgerlijk wetboek door de strot te duwen. Zo het Verdrag van Amsterdam hier al de mogelijkheid zou bieden – velen betwijfelden dit – dan nog is het niet netjes om landen met een *common law* stelsel zo in het continentale blok te krijgen. Omgekeerd is er geen bezwaar om landen als Noorwegen en Zwitserland, zo zij hiervoor interesse hebben, bij de voorbereiding van een *Restatement* te betrekken.

Met andere woorden: noch de eerste noch de derde pijler is een goede grondsteen voor een algehele codificatie van het Europees privaatrecht. Voor specifieke rechtsgebieden als het internationaal privaatrecht en het burgerlijk procesrecht, wellicht aan te vullen met enige stukken materieel recht, is het Verdrag van Amsterdam een uitstekende uitvalsbasis. Voor het overige privaatrecht dient vooralsnog de aandacht te blijven uitgaan naar particuliere wetgeving zoals die van de commissie-Lando. □

1. Waarover H.A.G. Temmink, 'Het Europees consumentenbeleid van Maastricht naar Amsterdam en verder', *TvC* 1997, p. 273.
2. P.C. Müller-Graff, *Privatrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht/Gemeinschaftsprivatrecht*, tweede druk, Baden-Baden: Nomos 1991.
3. Filip De Ly, *Europese Gemeenschap en privaatrecht* (inaugurele rede Rotterdam), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.
4. Zie recent M.H. Wissink, 'De invloed van Europese richtlijnen op het Nederlandse privaatrecht', *NTBR* 1999, p. 1.
5. Zie J.N. Schutte-Veenstra, *Europese Richtlijnen Vennootschapsrecht*, Deventer: Kluwer 1997 (Serie Europees Privaatrecht 2).
6. Zie de art. 3:86a, 3:88, 3:99, 3:310a-b en 3:238, alsmede art. 1008-1012 Rv., ingevoerd naar aanleiding van Richtlijn 93/7/EEG van 15 maart 1993 betreffende de teruggave van cultuurgoederen die op onrechtmatige wijze buiten het grondgebied van een Lid-Staat zijn gebracht, *PbEG* 1993 L 74/74, waarover Carlos Bollen en Gerard-René de Groot, Verknoeit het Europese recht ons Burgerlijk Wetboek?, *NTBR* 1995, p. 1-10 en M.H. Wissink, 'De reikwijdte van het cultuurgoederenregime in Boek 3 BW', *WPNR* 6321, p. 455-462 (1998).
7. Aan te passen aan Richtlijn 98/27/EG van het Europees Parlement en de Raad van 19 mei 1998 betreffende het doen staken van inbreuken in het raam van de bescherming van consumentenbelangen, *PbEG* 1998 L 166/51.
8. Zie J.M. Barendracht, *Produktenaansprakelijkheid: Europees Burgerlijk Recht?*, preadvies Vereniging voor burgerlijk recht, Lelystad: Vermande 1987.
9. Art. 6:194-196 BW, implementatie van Richtlijn 84/450/EEG van de Raad van 10 sept. 1984 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der Lid-Staten inzake misleidende reclame, *PbEG* 1984 L 250/17; gewijzigd door Richtlijn 97/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 okt. 1997 teneinde ook vergelijkende reclame te regelen, *PbEG* 1997 L 290/18.
10. Zie de art. 7:48a e.v., ingevoegd naar aanleiding van Richtlijn 94/47/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 26 okt. 1994 betreffende de bescherming van de verkrijger voor wat bepaalde aspecten betreft van overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijdsgebruik van onroerende goederen, *PbEG* 1994 L 280/83.
11. Zie Gemeenschappelijk Standpunt (EG) nr 51/98 van de Raad van 24 sept. 1998 met het oog op de aanneming van Richtlijn ... van het Europees Parlement en de Raad van ... betreffende bepaalde aspecten van de verkoop van en de garanties voor consumptiegoederen, *PbEG* 1998 C 333/46, en de amendementen daarop van het EP: *PbEG* 1999 C 98/226.
12. Art. 7:428 e.v. BW n.a.v. Richtlijn 86/653/EEG van de Raad van 18 dec. 1986 inzake de coördinatie van de wetgevingen van de Lid-Staten inzake zelfstandige handelsagenten, *PbEG* 1986 L 382/17.
13. Art. 7:500 e.v., ingevoegd naar aanleiding van Richtlijn 90/314/EEG van de Raad van 13 juni 1990 betreffende pakketreizen, met inbegrip van vakantiepakketten en rondreispakketten, *PbEG* 1990 L 158/59.
14. Samen met de Wet Gelijke Behandeling Mannen en Vrouwen (Stb. 1989, 168) vastgesteld ter implementatie van Richtlijn 75/117 van de Raad van 10 febr. 1975 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wetgevingen der Lid-Staten inzake toepassing van het beginsel voor gelijke beloning van mannelijke en vrouwelijke werknemers, *PbEG* 1975 L 48/29 en Richtlijn 76/207 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekanalen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden, *PbEG* 1976 L 39/40.
15. Art. 7:662 e.v. BW, omzetting van Richtlijn 77/187 van de Raad van 14 febr. 1977 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten betreffende het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen daarvan, *PbEG* 1977 L 61/26.
16. Inmiddels is bij de Tweede Kamer ingediend het Wetsvoorstel tot Aanpassing van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek aan de richtlijn betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten, *Kamerstukken II* 1998/99, nr 26 470.
17. Zie hierover P.R. Rodrigues, 'Handelspraktijken', in: E.H. Hondius en G.J. Rijken (red.), *Consumentenrecht*, Deventer: Kluwer 1996, p. 307-324.
18. Zie over de Europese aspecten J.J. Brinkhof, *Europees octrooirecht* (inaugurele rede Utrecht), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1989.
19. Zie hierover N.J.H. Huls, *Wet op het Consumentenkrediet*, Deventer: Kluwer 1993.
20. Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, Brussel, 27 sept. 1968, *Trb.* 1969, 101; zoals gewijzigd, laatste geconsolideerde versie in *PbEG* 1998 C 27/1.
21. Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, Lugano, 16 sept. 1988, *PbEG* 1988 L 319/9; *Trb.* 1989, 58.
22. Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, Rome, 19 juni 1980, *PbEG* 1980 L 266/1; *Trb.* 1980, 156.
23. Zie hierover I. Klauer, *Die Europäisierung des Privatrechts/Der EuGH als Zivilrichter*, Baden-Baden: Nomos, 1998.
24. BGH 9 mei 1995, *ZIP* 1995, 1094 (Mineralwasserflasche II).
25. [1932] A.C. 562, [1932] All E.R. 1.
26. In 1998 verscheen het eerste hoofdstuk van het deel over onrechtmatige daad: W. van Gerwen, J. Lever, P. Larouche, Chr. von Bar, G. Viney, *Torts/Scope of protection*, Oxford: Hart 1998.
27. Christian von Bar, *Gemeineuropäisches Deliktsrecht*, deel I, München: Beck 1996 (ook in Engelse vertaling verschenen). Deel II over schadevergoeding zal dit jaar verschijnen.
28. Hein Kötz, Axel Flessner, *Europäisches Vertragsrecht I*, Tübingen: Mohr, 1996 (ook gepubliceerd in het Engels: Oxford: Clarendon Press, 1997).
29. Ernst Steindorff, *EG-Vertrag und Privatrecht*, Tübingen 1996.
30. S.E. Bartels en C.J. Sander, 'De bedenktijd in het burgerlijk recht', in: W.H. van Boom en anderen (red.), *Koop!*, *BW-krant jaarboek 14*, Deventer: Gouda Quint 1998, p. 79-98.
31. Carla A. Joustra, *De internationale consumentenovereenkomst* (diss. Utrecht), Deventer: Kluwer 1997.
32. Zowel binnen de Raad als binnen de Commissie wordt hieraan gewerkt, zie voor de afronding van de werkzaamheden van een ad hoc werkgroep binnen de Raad: Press Release (27 mei 1999), nr 8654/99, 2184th Council Meeting Justice and Home Affairs (provisional version), Web site Raad <http://ue.eu.int/nl/summ.htm>, 'Revision of the Brussels and Lugano Convention'; en de Mededeling van de Commissie met bijbehorend Voorstel tot wijziging van het EEX, *PbEG* 1998 C 33/3 en 33/20.
33. Vgl. Dirk Besse, 'Die justitielle Zusammenarbeit in Zivilsachen nach dem Vertrag von Amsterdam und das EuGVÜ', *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 1999, p. 107-122.
34. *PbEG* 1999 C 19/1, nrs. 15 en 19. 'Access to justice' als zodanig zal ook worden besproken op een bijzondere zitting van de Europese Raad (van regeringsleiders) over Justitie en Binnenlandse Zaken in het Finse Tampere, 15/16 okt. 1999, zie Press Release (27 mei 1999), nr 8654/99, 2184th Council Meeting Justice and Home Affairs (provisional version), Web site Raad <http://ue.eu.int/nl/summ.htm>, 'Preparation of the Tampere European Council'.
35. *PbEG* 1999 C 19/1.
36. Een voorbeeld van een vertaling die er net even naast zit: de Nederlandse tekst van het Actieplan spreekt van 'de Conferentie van Den Haag' in plaats van het hier gebruikelijke 'de Haagse Conferentie'.
37. Zie persbericht RAPID Database, IP/99/294 van 4 mei 1999 (<http://europa.eu.int/rapid/start/>).
38. Akte van de Raad van 28 mei 1998 tot vaststelling, op grond van art. K.3 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, van het verdrag betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkzaken, *PbEG* 1998 C 221/1.
39. Verdrag inzake de betekening en de kennisgeving in de Lid-Staten van de Europese Unie van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken, *PbEG* 1997 C 261/2; *Trb.* 1997, 253; K. Boele-Woelki & M.J. de Rooij red., *Internationaal Privaatrecht. Verdragen & Wetten*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998, p. 366.
40. Zie bijv. de Europese Verordening Overbrenging Afvalstoffen, waarover A.M.E. Veldkamp, *Overbrenging van afvalstoffen*, Deventer: Kluwer 1998, p. 162. Vgl. in algemene zin J. Bonnes, *Uitvoering van EG-verordeningen in Nederland*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994, p. 121 e.v. en Kapteyn/VerLoren van Themaat, *Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen*, Deventer: Kluwer 1995, p. 201.
41. Verslag van de 2166e Raadsvergadering Justitie en Binnenlandse Zaken van 12 maart 1999, RAPID Database nr PRES/99/70 d.d. 25 maart 1999; Note from Presidency to K.4 Committee, 'Questions relating to the transition from the Maastricht to the Amsterdam

- Treaty', nr 4(e), Brussel 19 febr. 1999, 6180/99-CK4 13 (limité).
42. Press Release 8654/99, a.w., noot 34.
43. Note from Presidency, a.w., noot 41; Europees Verdrag betreffende insolventieprocedures, Brussel 23 nov. 1995, *NTBR* 1996, p. 177; Boele-Woelki/De Rooij, a.w., noot 39, p. 382; zie nader L.Th.L.G. Pellis, 'Kroniek van het internationaal privaatrecht', *NJB* 1997, p. 469.
44. Press Release 8654/99, a.w., noot 34.
45. Zie hun Web site http://europa.eu.int/comm/sg/miss_en.htm, onder 'follow-up of the Amsterdam Treaty' en 'Justice and Home Affairs Task Force'.
46. Een nog zwakkere bevoegdheidsvorm houdt in dat uitsluitend de hoogste rechters bevoegd (niet verplicht) zijn tot het stellen van prejudiciële vragen en dit bovendien in expliciete verklaring daartoe per Lid-Staat, zie bijv. art. 35 EU-Verdrag, het Protocol bij de Europoel-overeenkomst (*PbEG* 1996 C 299/1) en het Protocol bij het Corruptieverdrag (*PbEG* 1997 C 151/2).
47. Vgl. B.J. Drijber, 'De Europese instellingen na het Verdrag van Amsterdam: evenwicht zonder overzicht?', *NJB* 1999, p. 587, 592.
48. Vgl. Jürgen Basedow, 'Editorial: Die Har-

- monisierung des Kollisionsrecht nach dem Vertrag von Amsterdam', *Europäisches Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 1997, 609.
49. Zie ook Albertina Albers-Llorens, 'Changes in the Jurisdiction of the European Court of Justice under the Treaty of Amsterdam', 35 *Common Market Law Review* 1273, 1288 (1998).
50. Idem, p. 1290. Zie ook Paul Beaumont, 'Current Developments EC Law: European Court of Justice and Jurisdiction and Enforcement in Civil and Commercial Matters', 48 *International and Comparative Law Quarterly* 223, 226 (1999).
51. Pierre Legrand, 'Against a European Civil Code', 60 *Modern Law Review* 44-63 (1997).
52. A. Hartkamp en anderen (red.), *Towards a European Civil Code*, tweede druk, Nijmegen: Ars Aequi/Den Haag: Kluwer 1998.
53. Ole Lando, Hugh Beale (red.), *The Principles of European Contract Law, deel I: Performance, Non-Performance and Remedies*, Dordrecht: Kluwer 1995.
54. Zie hierover M.J. Bonell, *An International Restatement of Contract Law/The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, tweede druk, Irvington, New

York: Transnational Publishers 1997.

55. Zie onder meer Hugh Beale, 'Towards a Law of Contract for Europe: the Work of the Commission on European Contract Law', in: Günter Weick (red.), *National and European Law on the Threshold to the Single Market*, p. 177-196; Klaus Peter Berger, *Formalisierte oder 'schleichende' Kodifizierung des transnationalen Wirtschaftsrechts*, Berlin 1996; K. Boele-Woelki, *Principles en IPR - Enkele beschouwingen over de toepassing van de UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts en de Principles of European Contract Law*, inaugural address Utrecht 1995; M.J. Hoekstra, 'De UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts en de Principles of European Contract Law: een vergelijking', in: *Europees privaatrecht 1996*, Lelystad: Vermande 1996, p. 3-43; Reinhard Zimmermann, 'Konturen eines Europäischen Vertragsrechts', *Juristen Zeitung* 1995, p. 477-491.
56. Marcel Storme red., *Approximation of Judiciary Law in the European Union*, Dordrecht: Kluwer 1994.
57. Inlichtingen bij mr Lieke Coenraad, Molengraaff Instituut, Nobelstraat 2A, 3512 EN Utrecht.